

pedagogical experience for finding out the creative and developmental importance of drawing lessons in the conditions of university education.

Results. *The process of formation of professional and personal qualities of students in the course of practical study of kinds, technical techniques, means of artistic expression of a drawing is considered and analyzed. Indicators that characterize the level of professional spiritual culture of the future specialist should be: persistent moral convictions; democracy in communication; openness, benevolence; ability to use interaction, pedagogical influence; responsiveness, attention and trust in children; the ability to persuade students and target them on moral health, honesty, principledness, truthfulness, ethical modesty and aesthetic need; volitional qualities; the unity of words and deeds; selflessness, optimism, consciousness, decency, self-criticism, need to live with the interests of children; intelligence; a sense of human dignity; broad spiritual needs; cultural horizons, artistic, professional erudition, craftsmanship; the need for constant development of artistic and aesthetic flavors; the need for constant self-education, etc.*

The basic principles of training in the system of artistic and pedagogical education that determine the content of the technology of the process of graphic training of specialists are the principles that are leaked from the regularities of the system-structured professional-activity approach to the educational process as an object of pedagogical management. They determine the system of initial basic didactic requirements for the process of studying the content of the program.

Originality. *Conditions of successful formation of graphic skills and skills are determined, which is a significant component of the professional growth of future artists-teachers. Principles specific to the process of graphic preparation in the system of art-pedagogical education are: continuity of graphic learning, educational-analytical and artistic development of reality and image, development of artistic and cognitive and creative activity.*

Conclusion. *Consequently, the course of educational drawing should consider the system of mutual influence aimed at forming stable characteristics, readiness of graduates to artistic and pedagogical activity, in accordance with modern requirements to the level of training specialist, his professional competence and methodical skills. In the process of studying the drawing, one needs to consider the system of questions shaping a public position, high professionalism, business creative qualities, competence, as well as a high degree of culture of the teacher of fine arts.*

Keywords: *drawing, vocational training, graphic skills, personal qualities, professional skills, teacher of fine arts.*

*Одержано редакцією 28.01.2018 р.
Прийнято до публікації 09.02.2018 р.*

УДК 613.97-057.875

СТРОІЛОВА Дар'я Володимирівна,
аспірантка кафедри валеології
Харківського Національного університету
імені В. Н. Каразіна
e-mail: ksenobiotik@gmail.com

ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ У СТУДЕНТІВ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЙОГО З ПСИХОЕМОЦІЙНИМ СТАНОМ

У статті розглядаються дані про структурно-функціональної організації півкуль, закономірності їх взаємодії в діяльності мозку, які визначають психофізіологічні характеристики індивіда, соціалізацію, навчання, розвиток та їх здібності. Проблема міжпівкульної асиметрії мозку одна з найактуальніших проблем сучасності. Вивчення асиметрії півкуль відіграє велику роль у вирішенні проблеми в освіті. Це пов'язано з тим, що в освітніх установах важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, в тому числі і домінуючу півкулю. Різні науки сучасного світу вивчають головний мозок і проникають в проблему міжпівкульної асиметрії мозку.

Ключові слова: лівопівкульний тип, правопівкульний тип, функціональна асиметрія мозку, психоемоційний стан, домінуюча півкуля.

Постановка проблеми. Проблема міжпівкульної асиметрії одна з найактуальніших проблем сучасності. Вивчення асиметрії півкуль відіграє велику роль у вирішенні різних освітніх проблем. Це пов'язано з тим, що в освітніх установах важливо враховувати індивідуальні особливості кожної людини, в тому числі і домінуючу півкулю. Різні науки сучасного світу вивчають головний мозок і проникають в проблему міжпівкульної асиметрії мозку. У кожної людини можна виділити домінуючу півкулю або яка півкуля відповідає за окремі функції. Виявлення домінуючої півкулі важливо знати кожній людині, тому що це в подальшому вплине на його соціалізацію, навчання, розвиток і допоможе розібратися в його здібностях. Знання домінуючої півкулі дуже важливо і в психологічному плані. Орієнтуючись на домінуючу півкулю, психолог, логопед та педагог можуть використовувати спеціальні методи для корекції або навчання дитини, які допоможуть їй легше впоратися із завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Індивідуальний латеральний профіль людини включає в себе: функціональну асиметрію півкуль головного мозку [1].

Аналіз проведених наукових досліджень показав, що встановлені закономірні зв'язку латеральних профілів з деякими психічними процесами (когнітивними, регуляторними, стилями емоційного реагування), проте зв'язку з профілями латеральної організації індивідуальних особливостей тимчасової перцепції, мнестичних і мовних функцій людини все ще залишаються малодослідженими [2]. Впродовж ряду років були проведені дослідження, спрямоване на вивчення взаємозв'язку асиметрії мозку з індивідуально-психологічними особливостями особистості [7; 8].

До теперішнього моменту психологія і психофізіологія накопичила значну кількість матеріалу щодо функціональної асиметрії мозку. Тим не менш, до цих пір не вироблено єдиного підходу до вивчення латеральної спеціалізації. Отримані різними авторами дані часто суперечливі і вузькоспрямовані і тому не використовуються в області організації навчання і трудового процесу. Теоретичний аналіз науково-педагогічної та психолого-педагогічної літератури показує, що жоден самий широкомасштабний і розрекламований підхід до інноваційних технологій не враховує психофізіологічні особливості дитини, в тому числі особливості сприйняття навчальної інформації з урахуванням латеральної асиметрії півкуль головного мозку. Однак, на думку багатьох авторів [1-8] саме специфіка латеральної спеціалізації є фактором, який ускладнює ненормований розвиток дитини.

Проблема дослідження особливостей функціональної асиметрії людини актуальна для диференціальної психофізіології, психології та педагогіки [3]. Знання про структурно-функціональну організацію півкуль, закономірності їх взаємодії в діяльності мозку сприяють розумінню організації складних психічних процесів і індивідуально-психологічних відмінностей [4-6]. Функціональна асиметрія є одним з факторів, що визначають процес адаптації до змін навколишнього середовища, схильність до захворювань, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних показників здоров'я, організації ефективної трудової та навчальної діяльності.

Аналіз проведених наукових досліджень показав, що встановлені закономірні зв'язку латеральних профілів з деякими психічними процесами (когнітивними, регуляторними, стилями емоційного реагування), проте зв'язку з профілями латеральної організації індивідуальних особливостей тимчасової перцепції, мнестичних і мовних функцій людини все ще залишаються малодослідженими [2]. До теперішнього часу немає недостатніх досліджень та опису особливостей перцептивної організації дітей зі змішаним типом латералізації. [7; 8].

Метою даної статті є визначення співвідношення функціональної асиметрії півкуль мозку з психоемоційним станом у студентів при використанні методів для роботи обох півкуль.

Методи та процедура дослідження. Було проведено обстеження студентів спеціальності «Здоров'я людини» та «Туризм» ХНУ імені В.Н. Каразіна. За допомогою тестів проводились визначення провідної півкулі та психоемоційного стану. Респондентами дослідження виступали студенти у віці 18 до 20 років. Для визначення міжпівкульної асиметрії студенти проходили тест на визначення функціонального домінування півкуль мозку авторів П. Торранс, С. Рейнолдс, Т. Ригель, О. Болл. Для дослідження психоемоційного стану застосовувалась методика діагностики оперативної оцінки самопочуття, активності і настрою (САН). Дана методика розроблена В. Доскіним, Н. Лаврентьевою, В. Шарай, М. Мірошніковим у 1973 р. і дає можливість діагностувати три основні функціональні психоемоційні стани [9].

Обстеження проводились два рази, перший проводився на початку семестру, другий наприкінці семестру. Студенти спеціальності «Туризм» були контрольною групою, зі студентами спеціальності «Здоров'я людини» проводились заняття які включали у роботу обидві півкулі.

Виклад основного матеріалу. Лівопівкульне мислення з елементів створює однозначний контекст, тобто з усіх незліченних зв'язків між предметами і явищами воно активно вибирає тільки деякі, найбільш суттєві для даного конкретного завдання. Здатність до мовлення, аналізу, деталізування, абстракції забезпечується лівою півкулею. Вона працює послідовно, будуючи ланцюжки, алгоритми, оперуючи з фактом, деталлю, символом, знаком, відповідає за абстрактно-логічний компонент у мисленні. Права півкуля здатна сприймати інформацію в цілому, працювати одночасно по багатьом каналам і, в умовах нестачі інформації, поновлювати ціле з його частин. З роботою правої півкулі прийнято співвідносити творчі можливості, інтуїцію, здатність до адаптації. Права півкуля забезпечує сприйняття реальності у всій повноті різноманіття і складності, в цілому з усіма його складовими елементами. Домінування лівої чи правої півкулі обумовлює тип мислення людини, визначає його характер, темперамент, пам'ять, здатність до зосередження та інші психофізіологічні особливості [10]. У рівнопівкульних відсутнє явне виражене домінування однієї з півкуль. Завдяки синхронній участі лівої та правої півкулі такі люди дуже добре сприймають інформацію на різних рівнях.

Таблиця 1

Розподіл домінування півкуль мозку у студентів

Група	Рівнопівкульні	Правопівкульні	Лівопівкульні
«Туризм»	33%	38%	29%
«Здоров'я людини»	45%	36%	19%

Як бачимо переважна більшість студентів – рівнопівкульні та правопівкульні. Для спеціальності «Туризм» різниця між показниками домінуючої півкулі незначна. Різниця між лівопівкульними і рівнопівкульними – 4% та між рівнопівкульними і правопівкульними – 5%. Серед студентів спеціальності «Здоров'я людини» різниця між лівопівкульними і рівнопівкульними – 26% та між рівнопівкульними і правопівкульними – 9%.

Показник самопочуття вказують на те, як індивід відчуває себе. Він являє собою сукупність суб'єктивних відчуттів. Таким чином відбувається виявлення особливостей фізіологічного і психологічного комфорту. Інтерпретація результатів свідчить про те, що самопочуття представлено певної узагальнюючої характеристикою. Це може бути

бадьорість, нездужання та інші. Подібні емоції можуть викликати дискомфорт у різних частинах тіл.

Показник активності представлений такими видами активності, як активність свідомості, фізичної, нервової, психічної активності, суспільної. При цьому власна динаміка полягає в тому, щоб перетворювати або підтримувати життєво значущі взаємини із зовнішніми подразниками.

Показник настрою представлений тривалими станами, для яких характерна стійкість. настрої спрямовується на один або інший об'єкт. Його викликає якийсь привід, причина. При цьому важливим є присутність емоційного відгуку на будь-які дії.

За результати дослідження серед обстежуваних студентів отримано такий розподіл, дані якого представлено в таблиці 2. З результатів видно, що студенти спеціальності «Туризм» мають вищі показники, ніж студенти спеціальності «Здоров'я людини».

Таблиця 2

**Відсоткові значення показників за методикою САН
у студентів на початку семестру**

Група	Самопочуття			Активність			Настрій		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
«Туризм»	29%	19%	52%	38%	29%	33%	10%	19%	71%
«Здоров'я людини»	52%	33%	15%	55%	33%	12%	10%	33%	56%

Як бачимо за даними таблиці 3, у студентів спеціальності «Туризм» усі показники у кінці семестру знизились у порівнянні з початком семестру. А студенти спеціальності «Здоров'я людини» навпаки покращили свої показники. Таким чином студенти спеціальності «Здоров'я людини» не тільки покращили свої результати, але й вони стали кращі за студентів спеціальності «Туризм».

Таблиця 3

**Відсоткові значення показників за методикою САН
у студентів наприкінці семестру**

Група	Самопочуття			Активність			Настрій		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
«Туризм»	28%	36%	36%	55%	36%	9%	18%	18%	64%
«Здоров'я людини»	45%	22%	33%	56%	22%	22%	–	22%	78%

Висновки. Аналіз результатів дослідження показав, що простежується переважання серед студентів змішаного типу та правопівкульні. При використанні завдань для стимуляції роботи обох півкуль, самопочуття студентів покращилось у порівнянні з студентами, яким надавали інформацію стандартним способом.

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість обстежених студентів мають ознаки як лівопівкульної так і правопівкульної організації мозку. Для їх оптимального навчання необхідно звернути на ці данні увагу. Таким студентам необхідно давати завдання, які не мають жостких часових та за змістом рамок. Це завдання, де можливий творчий підхід, наприклад, такі, як відкриті питання. Зазначена категорія студентів часто не може бачити за частинами цілого, тому необхідно їм надавати уявлення про питання у цілому та яким чином окрема тема вписується у предмет в цілому. Цим студентам необхідно робити акцент на соціальну значимість того чи

іншого виду діяльності, так як у них яскраво виражена потреба в самореалізації. Мотиви, які спонукають вивчати предмети, пов'язані зі становленням особистості, з прагненням до самопізнання, з бажанням розібратися у взаєминах людей, усвідомити своє становище в суспільстві.

Список використаної літератури.

1. Motz BA, James KH, Busey TA. The Lateralizer: a tool for students to explore the divided brain. *Adv Physiol Educ* 36: 220–225, 2012; doi:10.1152/advan.00060.2012 The Lateralizer: A tool for students to explore the divided brain. Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/230804813_The_Lateralizer_A_tool_for_students_to_explore_the_divided_brain.
2. Москвин В. А. Индивидуальные профили латеральности и некоторые особенности психических процессов (в норме и патологии) : дис. ... канд. мед. наук / В. А. Москвин. – М., 1990.
3. Реброва Н. П. Межполушарная асимметрия мозга человека и психические процессы / Н. П. Реброва. – СПб., 2004. — 96 с.
4. Богомаз С.А. Типологические особенности мотивации, обусловленные специализацией полушарий мозга // *Современная психология: состояние и перспективы*. М., 2002. – Т. 1. – С. 187–190.
5. Брагина Н. Н. Функциональные асимметрии человека / Н. Н. Брагина, Т. А. Доброхотова. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Медицина, 1988. – 237 с.
6. Доброхотова Т. А. Левши / Т. А. Доброхотова, Н. Н. Брагина. – Харьков, 1994. – 270 с.
7. Андронникова О. О. Функциональная асимметрия мозга и индивидуальные особенности человека / О. О. Андронникова, Л. К. Антропова // *Материалы 13 международного конгресса по приполярной медицине*. – Новосибирск, 2006. – С. 12–13.
8. Дегтяренко Т.В. Становлення міжпівкулевої взаємодії в онтогенезі вищих психічних функцій дитини та значення її оцінки для діагностики порушень інтелектуального розвитку. *Наука і освіта*. 2012. – № 6. – С. 63–66.
9. Антропова Л. К. Влияние межполушарной асимметрии на особенности проявления копинг-стратегий индивида в стрессовой ситуации / Л. К. Антропова, О. О. Андронникова, В. Ю. Куликов, Л. А. Козлова // *Современные направления в исследовании функциональной межполушарной асимметрии и пластичности мозга. Экспериментальные и теоретические аспекты нейропластичности / Материалы Всероссийской конференции с международным участием*. – М. : Научный мир, 2010. – С. 75–78.
10. Хорольская Е.Н. Гендерные особенности функциональной асимметрии полушарий мозга и каналов восприятия учебной информации у 14-15-летних подростков. *Научный результат. Сер. Физиология*. 2017. – №1. – С. 19-24. – DOI: 0.18413/2409-0298-2017-3-1-19-24.

References.

1. Motz, B. A, James K. H, Busey T. A. The Lateralizer: a tool for students to explore the divided brain. *Adv Physiol Educ* 36: 220–225, 2012; doi:10.1152/advan.00060.2012 The Lateralizer: A tool for students to explore the divided brain. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/230804813_The_Lateralizer_A_tool_for_students_to_explore_the_divided_brain
2. Moskvin, V. A. (1990). Individual profiles of laterality and some features of mental processes (in norm and pathology): dis. ... kand. med. nauk (in Russ.)
3. Rebrova, N. P. (2004) Interhemispheric asymmetry of the human brain and mental processes. SPb: – 96 p. (in Russ.)
4. Bogomaz, S.A. Typological features of motivation due to the specialization of the brain hemispheres. *Sovremennaya psichologiya: sostoyanie i perspektivy (Modern psychology: state and prospects)* Moscow, 2002. T. 1. – P. 187–190 (in Russ.)
5. Bragina, N. N., Dobrokhotova, T. A. (1988). Functional asymmetries in humans. Moscow: Medicina (in Russ.)
6. Dobrokhotova, T.A., Bragina, N.N. Lefties. Harkov: Kniga, 1994. – 270 p. (in Russ.)
7. Andronnikova, O. O., Antropova L. K. (2006) Functional asymmetry of the brain and individual features of the person. *Materialy 13 mezhdunarodnogo kongressa po pripolyarnoy meditsine (Materials of the 13th International Congress on Circumpolar Medicine)*,. Novosibirsk,. – P. 12–13. (in Russ.)
8. Degtjarenko, T.V. (2012) Becoming of interhemispheric interaction during ontogenesis of higher mental functions of the child and its significance of assessment for the diagnosis of the violation of intellectual development. *Nauka i osvita. (Science and education)*, № 6. – P. 63–66. (in Ukr)

9. Antropova, L. K., Andronnikova, O. O., Kulikov, V. Yu., Kozlova, L. A. (2010) The influence of interhemispheric asymmetry on the features of the individual's coping strategies in a stressful situation. *Sovremennyye napravleniya v issledovanii funktsionalnoy mezhpolusharnoy asimmetrii i plastichnosti mozga. Eksperimentalnyye i teoreticheskiye aspekty neyroplastichnosti Materialy Vserossiyskaya konferentsiya s mezhdunarodnym uchastiem (Current trends in the research functional interhemispheric asymmetry and brain plasticity. Experimental and theoretical aspects of neuroplasticity aterials All-Russian conference with international participation)*, Moscow: Nauchnyy mir. – P. 75–78.
10. Horol'skaja, E. N. (2017). Gender features of functional asymmetry of the brain hemispheres and channels of perception of educational information in 14-15-year-olds. *Nauchnyj rezul'tat. Ser. Fiziologij(Scientific Result Physiology)* T.3, №1. 19-24. - DOI: 0.18413/2409-0298-2017-3-1-19-24. – P 2. (in Russ.)

STROILOVA Daria,

Postgraduate, Karazin Kharkiv National University.

DEFINITION OF FUNCTIONAL ASYMMETRY OF THE BRAIN IN STUDENTS AND ITS CORRELATION WITH PSYCHO-EMOTIONAL STATE.

Abstract. Introduction. *The problem of inter-hemispheric asymmetry is one of the most pressing problems of our time. Studying asymmetry of the hemispheres plays an important role in solving various educational problems. This is due to the fact that in educational institutions it is important to take into account the individual characteristics of each person, including the dominant hemisphere. Different sciences of the modern world study the brain and penetrate into the problem of the intermediate hemispheres of the brain. Each person can identify a dominant hemisphere or which hemisphere is responsible for certain functions. The knowledge of the dominant hemisphere is very important and psychologically. Focusing on the dominant hemisphere, a psychologist, speech therapist, and educator can use special methods to correct or teach a child to help them cope with the task.*

Purpose. *The purpose of this article is to determine the functional asymmetry of the hemispheres of students and their relationship with the mental state.*

Methods. *The students of the specialty «Health of man» and «Tourism» of VN KhNU were surveyed. Karazin The tests used to determine the leading hemisphere and psycho-emotional state. Respondents of the study were students aged 18 to 20 years. To determine the inter-hemispheric asymmetry, students passed a test to determine the functional domination of the cerebral hemispheres by P. Torrance, C. Reynolds, T. Rigel, and O. Ball. To investigate the psycho-emotional state, the method of diagnostics of operative assessment of well-being, activity and mood (WAM) was used. [9]. The survey was conducted twice, the first was conducted at the beginning of the semester, the second at the end of the semester. Students of the specialty «Tourism» were the control group, with the students of the specialty «Human Health» classes were held that included the work of both hemispheres.*

Results. *According to the results of the study, most students have one and two right hemisphere. In the specialty «Tourism» the difference between the indicators of the dominant hemisphere is insignificant. The difference between the left-winged and equally-lumbar 4% and between the flattened and right-winged 5%. Among the students of the specialty «Human Health», the difference between the left-handed and equally-lumbar 26% and between the flat-faced and right-winged 9%.*

Originality. *This article indicates the problems associated with the intense changes taking place in the education system, the state and society have asked for a socially active creative personality. Requirements for modern school dictate orientation on the development of productive, creative thinking, which allows them to independently acquire new knowledge, apply them in different conditions of modern reality. Due to such requirements, teachers must learn to work with students who have different ways of receiving and processing information (right and left). In this case, an effective accounting of individual-typological features is carried out, which, of course, leads to the development of the student's personality. The author concludes that students determine the mixed type of interband asymmetry. The author gives an overview of the main works and outlines the prospects for further development of the issue to improve the efficiency of education. For practical use, methodological recommendations were given that would help to realize the data on the semicircular asymmetry during the learning process. include modern psychological and pedagogical science*

Conclusion. *The analysis of the results of the study showed that the predominance among the students of the mixed type and the right-wing ones was traced. When using tasks to stimulate the work*

of both hemispheres, the state of health of students improved in comparison with the students who provided information in a standard way.

Thus, we can conclude that the majority of surveyed students have signs of both left and right hemispheres of the brain. For their optimal learning it is necessary to pay attention to these data. Such students must be given tasks that do not have timely and within the scope of the framework. Such tasks are a creative approach, such as open questions.

Keywords: left hemispheric type, right hemispheric type, functional asymmetry of the brain, psychoemotional state, dominant hemisphere.

Одержано редакцією 23.01.2018 р.
Прийнято до публікації 09.02.2018 р.

УДК 37.035:39(161.2) – 051

КУЗЬМЕНКО Василь Васильович,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки й
менеджменту освіти,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»,
e-mail: kuzmenkovasiliy@gmail.com
ФОКІНА Тетяна Юрївна,
викладач кафедри теорії й методики
викладання навчальних дисциплін,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»,
e-mail: Fokinatat78@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОГЛЯДАХ М. КУЛІША: ІНСПЕКТОРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ І ПИСЬМЕННИКА

Актуальність обраної теми обумовлена потребою в оптимізації та вдосконаленні системи освіти України і національного виховання підростаючого покоління. Успішне розв'язання цього завдання можливе через ґрунтовне дослідження педагогічної спадщини видатних діячів освіти і творче використання їхнього доробку у навчально-виховному процесі. Метою даної статті є вивчення педагогічної спадщини М. Куліша у контексті діяльності як інспектора народної освіти та як письменника. У статті визначено основні напрями й зміст освітньої і літературної діяльності М. Куліша.

Ключові слова: М. Куліш, освіта, соціальне виховання, вчитель, школа, дитячий будинок.

Постановка проблеми. Законом України «Про освіту» від 05.09.2017 р. визнано освіту «державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства» [1]. Реформи в освітній галузі України актуалізували потребу у переосмисленні історико-педагогічної спадщини освітян, що стояли у витоків розбудови національної школи. Значний внесок у становлення та розвиток вітчизняної системи освіти зробив відомий український діяч М. Куліш.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням творчості М. Куліша займалися літературознавці, театрознавці, мовознавці, а саме: Г. Домницька, М. Кореневич, М. Кудрявцев, Н. Кузякіна, М. Острик, А. Погрібний та ін.